

اخلاق اقتصادی امام خمینی «ره»

(دکتر مصطفی حمدیه، استادیار دانشگاه شهید بهشتی)

اشاره:

اخلاق اقتصادی امام راحل همان طور که عملاً در طول زندگی پربرکت ایشان بویژه در ایام پس از پیروزی انقلاب اسلامی که ایشان مسئولیت اصلی جامعه اسلامی را بعهده داشتند مشاهده شد، همان سیره ائمه طاهرین - سلام الله علیهم اجمعین - یعنی تجسم فرهنگ الهی و قرآن در بُعد اقتصاد بود. ایشان همان طور که بیان داشتند اسلام نه با سرمایه‌داری ظالمانه و بی‌حساب و محروم‌کننده توده‌های تحت ستم و مظلوم موافق است و نه با مالکیت فردی مخالف است؛ بلکه اسلام یک نظام معتدل با شناخت مالکیت و احترام به آن به نحو محدود در پیدا شدن مالکیت و مصرف که اگر به حق به آن عمل شود چرخ‌های اقتصادی سالم به راه می‌افتد و عدالت اجتماعی که لازمه رژیم سالم است تحقق می‌یابد.^۱ مقاله زیر از مجموعه مقالات هشتمین سمینار سیره عملی و نظری امام خمینی (س) انتخاب شده است.

مبانی اقتصادی از دیدگاه امام خمینی (ره)

اخلاق اقتصادی در اسلام در عین احترام به مالکیت محدود و غیر مخرب برای مردم جامعه در جهت رفاه توده‌های محروم و رفع محرومیت‌ها و فقرزدایی است.

مبانی دیدگاه‌های امام در این زمینه شامل نکات زیر است:

۱- مالکیت حکومت الهی بر ذخایر و منابع موجود

طبق نص صریح قرآن کریم که می‌فرماید: «يسئلونك عن الأنفال قل الأنفال لله و الرّسول...»^۲ منابع و ذخایر عمومی متعلق به خداوند و رسول او و حاکمیت الهی است و کسی نمی‌تواند ذخایر ارضی را مالک شده و به عنوان مالکیت خصوصی مردم جامعه را از منابع طبیعی و ذخایر ارضی محروم نماید. امام راحل در نفی استفاده نابجا از جنگل‌ها و مراتع که جزء انفال و حق همه مردم است در زمان رژیم ستم شاهی می‌فرماید:

«ملی کردن مراتع و جنگل‌ها باعث از بین رفتن دآمداری در مملکت شد زیرا که مراتع را به نفع خودشان ملی کردند و استفاده از این منابع را در اختیار خود گرفتند نه مردم»^۳.

۲- احترام به مالکیت فردی در محدوده اجرای احکام الهی

تفکر اقتصاد اسلامی مالکیت فردی تا حدی محترم است که مصالح عمومی را به خطر نیندازد. امام عزیز در این باره اشاراتی دارند:

۲-۱- مسأله مالکیت به معنای مشروع و مشروع محترم است لکن معنایش این نیست که هر کس هر کاری می‌خواهد، بکند. مالکیت از هر جا می‌خواهد پیدا بشود! مشروع بودن معنایش این است که روی موازین شرعی باشد. ریا در کار نباشد.^۴

۲-۲- مالکیت را در عین حالی که شارع مقدس محترم می‌شمارد لکن ولی امر می‌تواند همین مالکیت محدودی را که ببیند خلاف مصالح مسلمین و اسلام است محدودش کند به حد معین و با حکم فقیه صادره شود.^۵

۲-۳- مالکیت غیرمشروع محترم نیست اینهایی که هیچ حساسی

نداشتند، هیچ موازینی نداشتند و مال مردم را اندوخته کردند البته باید مال مردم صادره شود. لکن این معنا باید معلوم بشود که مصادره اموال روی موازین اداری و روی موازین قانونی باشد.^۶

۳- جلوگیری از تکاثر و برخورد با متکاثرین و زراندوزان

در قرآن کریم به صراحت زراندوزی را محکوم می‌کند: «والذین یکنزون الذهب و الفضة و لاینفقونها فی سبیل الله فبشرهم بعذاب الیم»^۷ پیامبر گرامی (ص) اسلام هنگام نزول این آیه فرمودند: وای به حال زراندوزان و این جمله را سه بار تکرار فرمودند.^۸

ائمه طاهرین- علیهم السلام- در نفی تکاثر و جمع‌آوری مال، مطالبی فرموده‌اند که ذیلاً به تعدادی از آنها اشاره می‌شود:

امام علی- علیه السلام- می‌فرماید: بدانید که زیادی مال و زراندوزی مفسده دین است و قلب‌ها را سخت و قسی می‌کند.^۹

امام صادق- علیه السلام- از قول رسول اکرم- صلی الله علیه و اله وسلم- می‌فرماید: ما برای جمع مال مجعوت نشده‌ایم بلکه برای انفاق آن قیام کرده‌ایم.^{۱۰}

امام علی- علیه السلام- می‌فرماید: زیادی مال و زراندوزی قلب‌ها را فاسد و گناهان را زیاد می‌گرداند.^{۱۱}

امام سجاد- علیه السلام- می‌فرماید: کسی که در دنیا به کثرت و جمع‌آوری مال می‌پردازد به واقع حقیرترین مردم است.^{۱۲}

در این مورد امام خمینی چنین می‌فرماید: خدا نیاورد آن روزی را که سیاست ما و سیاست مسئولان کشور ما پشت کردن به دفاع از محرومین و روآوردن به حمایت از سرمایه‌دارها گردد و اغنیا و

ثروتمندان از اعتبار بیشتری برخوردار شوند.^{۱۳}

۴- تأمین عدالت اجتماعی

۴-۱- حمایت از محرومان و مستضعفان

امام علی- علیه السلام- می‌فرماید: «و ما اخذ الله علی العلماء أن لا یقاروا علی کظة ظالم و لاسغب مظلوم» یعنی اگر نبود که خداوند از علما پیمان گرفته است که بر سیری ظالم و گرسنگی مظلوم و محروم صبر نکنند...^{۱۴}

امام راحل در این باره می‌فرماید: باید همه خدمتگزار ملت و خصوصاً مستضعفان باشید و ایجاد زحمت برای مردم و مخالف وظیفه عمل کردن حرام و خدای ناخواسته گاهی موجب غضب الهی می‌شود.^{۱۵}

و نیز می‌فرماید: و به همه در کوشش برای رفاه طبقات محروم وصیت می‌کنم که خیر دنیا و آخرت شما رسیدگی به حال محرومان جامعه است.^{۱۶}

۴-۲- مبارزه با فقر

تعالیم عالیه اسلام بر عدم تجمع مال و ثروت در دست افراد معدودی از جامعه که به ثروتمندان (اغنیا) مشهورند تأکید دارد چنانکه در آیه کریمه: «کی لایکون دولة بین الاغنیاء منکم»^{۱۷} ملاحظه می‌فرمایند نباید در جامعه اسلامی گردش اموال بین افراد خاص صورت گیرد و مال و ثروت در اختیار و انحصار اغنیا و زراندوزان باشد و برای رفع این ضایعه در ابتدای آیه می‌فرماید: «ما افاء الله علی رسوله من اهل القری فلیله و للرسول و لذی القربی و الیتامی و المسکین و ابن السبیل» یعنی آنچه از فیء (غنایم و ثروت‌های جامعه اسلامی) به دست رسول خدا

از سرزمین‌های مختلف می‌رسد از آن خدا و رسولش و فقیران خوشاوند و یتیمان و مسکینان و در راه واماندگان است. بدین معنی که ثروت‌های عمومی باید توسط کارگزار و مدیر جامعه اسلامی در میان فقیران و ضعیفان توزیع گردد تا نتیجه حاصله همان عدم تجمع این اموال در دست ثروتمندان گردد. مولای متقیان علی - علیه السلام - در مورد اموال می‌فرماید: «... وَلَمْ أَجْعَلْهَا (الاموال) دَوْلَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَاءِ»^{۱۸} یعنی من به عنوان حاکم جامعه اسلامی اجازه ندارم و نگذاشتم که اموال در گردش بین اغنیا قرار گیرد و تنها ثروتمندان آن را بین خود بچرخانند. امام رضا - علیه السلام - در نامه‌ای که به مأمون خلیفه عباسی می‌نویسد به منظور اعتراض به روش غیر اصولی خلاف سنت رسول خدا - صلی الله علیه و آله وسلم - که در جامعه تحت حکومت مأمون اجرا می‌شود، می‌فرماید: «و جعل الاموال دولة بين الاغنياء»^{۱۹} یعنی چرا اموال و ثروت‌های عمومی را در گردش بین اغنیا قرار داده‌اید؟

امام خمینی نیز مبارزه با فقر و دفاع از مستضعفان را از اصول اولیه سیاست خارجی خود دانسته می‌فرماید: ما باید در ارتباط با مردم جهان رسیدگی به مشکلات و مسائل مسلمانان جهان و حمایت از مبارزان و گرسنگان و محرومان با تمام وجود تلاش کنیم و این را باید از اصول سیاست خارجی خود بدانیم.^{۲۰}

۳-۴- ساده زیستی متولیان

از طرفی در سیره ائمه اطهار - علیهم السلام - بویژه امام المتقین علی - علیه السلام - که مدتی زمام جامعه اسلامی را به دست داشته‌اند ملاحظه می‌کنیم که در کمال سادگی و بی‌آلایشی زندگی می‌کردند و مسئولان

و کارگزاران را توصیه اکید به این روش می‌نمودند.

علی - علیه السلام - می‌فرماید: من چگونه سیر بخوابم در حالی که در اقصی نقاط کشور اسلامی (یمامه) مسلمانان سرگرسنه به بالین بگذارد.^{۲۱}

در مورد عثمان بن حنیف کارگزار خود در بصره که در مهمانی شامی که از طرف یکی از ثروتمندان شهر شرکت نموده بود با توییخ شدید می‌فرماید: به من خبر رسیده است که مردی از اهل بصره تو را به ضیافتی دعوت نموده است که غذاهای رنگارنگ در آنجا به نمایش گذاشته شده و ثروتمندان و دعوت شدگان در آن مجلس بودند. از فقیران در آن ضیافت خبری نبوده پس بدان که برای تو امامی است که از دنیا به قرص نان و خرمایی قناعت کرده است... به خدا قسم ذره‌ای از دنیای شما ذخیره نکرده‌ام و تکه‌ای از این زمین خدا را برای خود کنار نگذاشته‌ام.

همان‌طور که ملاحظه می‌فرمایید تأکید امامان معصوم ما بر ساده زیستی متولیان امور و کارگزاران نظام اسلامی بوده است و خود در این زمینه بیش از هر کس رعایت ساده زیستی و ساده پوشی را می‌نموده‌اند. امام راحل در این زمینه می‌فرماید: روزی که ساده زیستی و قناعت را از یاد ببریم و بخواهیم مانند دولت مردان فاسد دوران طاغوت زندگی اشرافی داشته باشیم همان روز، روز مرگ ارزش‌های ما و روز جدایی ما از ملت و روز مرگ ما و انقلاب ما است.

در پایان به این نکته اشاره می‌کنم که حضرت امام از شروط اولیه مبارزه و مجاهد بودن در راه خدا را بی‌توجهی به منافع مادی و دنیاطلبی می‌دانند بررسی فرازهایی از فرمایشهای آن امام عظیم الشان رهگشای همه مبارزان راه حق و حقیقت خواهد بود که

می‌فرماید:

بحث مبارزه و رفاه‌طلبی، بحث دنیا خواهی و آخرت‌جویی دو مقوله‌ای که هرگز با هم جمع نمی‌شوند و تنها آنهایی تا آخر خط با ما هستند که درد فقر و محرومیت و استضعاف را چشیده باشند فقرا و متدینین بی‌بضاعت، گردانندگان و برپادارندگان واقعی انقلاب ما هستند و در فراز دیگری می‌فرماید: امروز جنگ حق و باطل ما جنگ فقر و غنا، جنگ استضعاف و استکبار، جنگ پابرهنه‌ها و مرفهین بی‌درد شروع شده است و من دست و بازوی همه عزیزانی را که در سراسر جهان کوله بار مبارزه را بر دوش گرفته‌اند و عزم جهاد در راه خدا و اعتلای عزت مسلمین را نموده‌اند می‌بوسم. و سلام و درودهای خاضعانه خود را به همه غنچه‌های آزادی و کمال نثار می‌کنم.^{۲۲} ■

والسلام علی عباد الله الصالحین

فهرست منابع:

۱. وصیتنامه حضرت امام خمینی.
۲. سوره انفال؛ آیه ۱.
۳. خط امام؛ کلام امام؛ ج ۲؛ ص ۲۳۴.
۴. همان؛ ج ۱؛ ص ۲۳۵.
۵. همان.
۶. همان.
۷. سوره توبه؛ آیه ۳۴.
۸. مجمع البیان؛ ج ۵؛ ص ۲۶.
۹. تحف العقول؛ ص ۱۱.
۱۰. شکوه الانوار؛ ص ۱۸۳.
۱۱. غرر الحکم؛ ص ۲۴۴.
۱۲. خصال؛ ص ۶۴.
۱۳. صحیفه نور.
۱۴. نهج البلاغه.
۱۵. وصیتنامه حضرت امام خمینی.
۱۶. همان.
۱۷. سوره حشر؛ آیه ۷.
۱۸. کافی؛ ج ۸؛ ص ۶۱.
۱۹. عیون الاخبار الرضا؛ ۲/۱۲۶.
۲۰. صحیفه نور.
۲۱. نهج البلاغه.
۲۲. صحیفه نور.